

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával. Projekt azonosító:
EFOP-3.4.3-16-2016-00014

PRAGMATIZMUS

Dr. habil. Krémer Sándor

V. TÉMA OL 14: JOHN DEWEY (1905-1930) NEW YORKBAN

Míg Dewey Chicagóban élt, számos érve az objektív idealisták ellen irányult, akiknek az eszméi akkoriban voltak divatban. - A Columbia Egyetemre érkezésének idején azonban a filozófiai divat megváltozott, és a realista filozófusok elméletei váltak népszerűvé. Általánosan fogalmazva: az idealisták úgy tartották, hogy a valóság az elménktől függ, a realisták pedig úgy vélték, hogy a valóság olyan, amilyen, tekintet nélkül arra, vajon valaki tud-e róla, vagy sem. A realisták érvei ekkor izgalmas próbáját képezték annak az instrumentalista logikának, melyet Dewey az idealistáknak szánt válaszként fejlesztett ki.

Korábban alkalmazott és folytatni kívánt módszere szerint, Dewey megalkotta a két szélsőség közötti köztes pozíciót. Instrumentalizmusa számításba vette azt a megfigyelhető tényt, miszerint az organizmusok alá vannak vetve környezetük vonzásainak és taszításainak, és az emberek szerszámok és segédeszközök számos különböző típusát hozzák létre, amikor megkísérlik kezelni az ilyen bizonytalanságokat. E szerszámok egy része kézzelfogható, míg mások szellemiek vagy fogalmiak. A „valóságot,” mint az élet adottságait és kényszereit legjobb esetben fejletlennek és kialakulatlanak tekinthetjük. Habár az élet legtöbb bizonytalansága lényegtelen, és nem is éri meg vesződni vele, néhányukra úgy tekintünk, mint amelyek valamifajta gyógykezelést igényelnek. Az emberek azért használnak eszközöket, hogy finomítsák és rekonstruálják a „valóságnak” azon részeit, melyeket nem találnak kielégítőnek. Amit a realisták általában az elmétől független ténynek tekintenek, az Dewey szerint fikció, de így van ez általában az idealisták által megfogalmazott, teljes mértékben az elme által konstituált tényekkel is.

DEWEY INSTRUMENTÁLIS LOGIKÁJA

A *How We Think* (1910) című kisebb, tanároknak címzett kötetben, Dewey oly módon fektette le instrumentális logikájának alapjait, hogy azt osztálytermi szituációkban is alkalmazni lehessen. Ez a munka tartalmazza Dewey mára híressé vált öt logikai lépésének kidolgozását, amelyekről úgy vélte, hogy mindenütt jelen vannak, ahol a helyes gondolkodás eseteiről beszélhetünk.

- Első lépés: a probléma érzékelése. Ha nincs olyan érzésünk, hogy problémával állunk szemben, akkor magára a vizsgálatra sincs szükség.
- Második lépés: a probléma lokalizálása és definiálása. Egy probléma megoldásával kapcsolatos legtöbb munka ennek a lépésnek a sikeres befejezésén áll vagy bukik.
- Harmadik lépés: javaslat a lehetséges megoldásra. Ez az a fázis, amelyben ideiglenes hipotézisek fogalmazódnak meg.
- Negyedik lépés: az érvelési folyamat, amelyben megkíséreljük kidolgozni a hipotézisek lehetséges következményeit. A gondolkodásnak ebben a fázisában kerül elvetésre néhány, a gyakorlatban alkalmazhatatlan hipotézis. Időt és energiát takarítunk meg az ilyen gondolat kísérletek vagy „drámai főpróbák” végrehajtásával.
- Az utolsó lépés: további kísérletezés vagy megfigyelés, ami szükséges a fő hipotézis elfogadásához vagy elvetéséhez. Más szóval a kétség eloszlatásához és a harmónia helyreállításához. A vizsgálódás folyamata mindaddig lezártnak tekinthető, amíg egy másik kétség fel nem ébred bennünk.

A logikával kapcsolatos második könyvének, az *Essays in Experimental Logic* (1916) című művének bevezetőjében úgy vázolta fel a tudást, mint olyan technikai tevékenységet, amely szerszámokat használ annak érdekében, hogy a nyersanyagból befejezett termékeket hozzon létre.

Mindazon idő és fáradozás ellenére, melyet az írásnak szentelt, Dewey valahogy mindig tudott időt szakítani arra is, hogy saját hivatását és a közösségét szolgálja. Az Amerikai Filozófiai Társaság elnöki posztját töltötte be 1905-1906 között és az alelnöki pozíciót az American Association for the Advancement of Science szervezetnél 1909-ben. Ezen túl aktív résztvevője volt a „Henry Street Settlement”-nek Manhattan alsó, keleti részén, a tanári szakszervezet létrehozásának, valamint a nők választójogának kiharcolásáért folyó küzdelemnek is (a szüfrazsett mozgalomnak).

Dewey támogatta az Egyesült Államok beavatkozását az I. világháborúba, mert úgy gondolta, hogy Németország legyőzése olyan intézmények felállításához fog vezetni, melyek majd elősegítik a tartós békét. Álláspontja munkatársához, a progresszív Randolph S. Bourne-höz fűződő barátságának megszakadását eredményezte. Habár támogatta a háborús törekvéseket, mindamelllett a szólásszabadság védelmében is hajthatatlan volt. Tevékeny részt vállalt a Teachers League of New York (1913), az American Association of University Professors (1915) és az American Civil Liberties Union (1920) alapításában. Továbbá rendszeresen közreműködő munkatársa volt a progresszív „New Republic” című folyóiratnak is.

DEMOCRACY AND EDUCATION (1916)

Az oktatásemélet terén végzett munkáját folytatva, lányával Evelynnel együttműködve megírta a *Schools of Tomorrow* (1915) című művét. A **Democracy and Education (1916) című könyvében pedig azt állította, hogy az oktatásnak nincs önmagán kívüli célja, mivel ez a növekedésnek és a környezeti körülményekhez történő egyre tökéletesebb alkalmazkodás kialakításának szinonímája.** Abban az évben, melyben ezt a művét publikálták, Dewey azt írta Horace M. Kallennek, hogy „**a Democracy and Education, a címe ellenére az eddigi legalaposabb összegző kísérletem arra, hogy teljes képet adjak saját filozófiai álláspontomról.**”

Habár úgy vélte, hogy az egyének tesztelése tehetségük és képességeik megállapítása céljából legitim részét képezi az oktatásnak, erőteljesen szembeszállt a teszteredmények olyan használatával, mely az egyének különböző osztályokba vagy rétegekbe sorolásának eszközéül szolgál. **Az oktatás milyen típusát tekintette elvártnak és támogatottnak egy demokratikus társadalomban?** Azt a fajta oktatást, amely a „társadalmi viszonyok és szabályozás iránt személyes érdeklődést kelt az egyénben, és olyan habitust implikál, mely biztosítja a szociális változásokat társadalmi zavarok kialakulása nélkül.”

HUMAN NATURE AND CONDUCT (1922)

1919 és 1921 között Dewey Japánban és Kínában tanított. 1922-ben publikálta a *Human Nature and Conduct* című művét, melyben elutasította a megváltoztathatatlan emberi ösztönökről szóló, bizonyos körökben igen népszerű elképzelést. Ehelyett azzal érvelt, hogy **a gyerekek és felnőttek változó impulzusai egyaránt a naturalista etika alapjává tehetők.** Úgy látta, hogy ezen impulzusok akkor keletkeznek, amikor megrögzött habitusaink ellentmondásba kerülnek egymással, valamilyen szokatlan, új körülmény miatt. **Ilyenkor tehát habitusainkat újra kell konfigurálni vagy rekonstruálni. A „karakter” az egyéni habitusok konfigurációja, és minden egyes egyén felelős saját habitusáért.** Az individuumok ennek következtében éppúgy felelősek saját karakterük konstrukciójáért, ahogy felelősek minden egyéb termékért is, amelyet valaha létrehoztak. Természetesen ez az álláspont Deweyt a **pszichoanalízis támogatóinak ellenfelévé** tette, akik – véleménye szerint – hajlamosak összekeverni a pszichikai aktust a szociális interakciók eredményeivel. A pszichoanalízisnek azt a tendenciáját is kifogásolta, amely a pszichét olyan strukturált entitásként tétélezte, mely a tapasztalat előtt létezik.

EXPERIENCE AND NATURE (1925)

Az *Experience and Nature* (1925), melyre széles körben úgy tekintenek, mint Dewey legfontosabb munkájára, **az emberi élet organikus, történelmi és antropológiai feltételeit hangsúlyozta.** Dewey elutasította az olyan tradicionális metafizikai felosztásokat, amelyek elválasztották a természetfelettit a természetitől, az attribútumokat a móduszoktól, az esszenciát az egzisztenciától, a szubszisztenciát az egzisztenciától, sőt még Bertrand Russel azon kísérletét is, amely megosztja az abszolút szükségszerűség és az aktuális világ tapasztalatát. Ezzel szemben ő úgy érvelt, hogy **az ideális világ,** beleértve matematikai absztrakcióit, teológiai rendszereit, társadalmi, politikai és jogi intézményeit, sőt még morális szabályait is, **az emberek azon kísérletéből erednek, hogy a kiszámíthatatlan természet adottságait és kényszereit stabilabbá és megbízhatóbbá tegyék.**

Az *Experience and Nature*-ben található Dewey **naturalizmusának védhetően leg tisztább megfogalmazása.** A természetet nem dologként kezeli, hanem kezdetek és befejezések ügyeként: az ügyek ügyeként. Az **embereket** úgy írja le, mint akik a természetben élnek és annak részét képezik, nem pedig

olyanokként, akik a természetén kívül és ellene léteznek. **Az emberi szervezet nem válik el az evolúció történetétől, hanem inkább annak csúcsát jelenti.** E nézőpont egyik következménye, hogy ama technológiának a gyökerei, amely Dewey nézete szerint éppoly bizonyosan magában foglalja az absztrakt gondolkodás eszközeit és módszereit, mint ahogy a konkrét és kézzelfogható eszközöket és mesterséges tárgyakat, az evolúció történetében és a növények, illetve a nem-emberi élőlények által évmilliók alatt végzett számtalan módosításban találhatók. **Más szóval, Dewey naturalizálja a technológiát.** Csak az emberi élet megjelenésével jut a természet reflektív tudathoz: a természet csak ekkor jut, ahogy Dewey fogalmaz, „saját elméhez”. Az így létrejött nézőpont másik következménye, hogy a célokat kiemeli történelmi helyükről a transzcendens értékek ideális birodalmába. Amint naturalizálódnak, azzá válnak, amit Dewey „szem előtt tartott céloknak” („ends-in-view”) nevez – flexibilisekké és a kísérletezések tárgyává, ahogy a kialakuló szükségletek megkívánják. Az elmét nem főnévként, hanem igeként vagy határozóként kezeli. Mivel a viselkedésre vonatkozik, az elmét úgy tekinti, mint a „természeti változások irányításának instrumentális eljárását”.

Deweyt **naturalizmusa ama álláspont melletti érvelésre vezeti, miszerint minden, ami tudott és tudható más dolgokkal való relációban létezik.** Ennélfogva nem létezik olyan dolog mint abszolút egzisztencia vagy abszolút érték. Az emberi élet szintjén a kommunikáció (amit Dewey minden tekintetben a legcsodálatosabb viszonyoknak tart) feladata, hogy olyan jelentéseket generáljon, amelyek által a természeti események képessé válnak túllépni a puszta előfordulásban megnyilvánuló egzisztenciájukon, és implikációkkal terhes eseményekké lesznek.

Deweyt az „elme-test probléma” tradicionális filozófiai kezelésével való elégedetlensége vezette a „test-elme” terminus megalkotására. Az emberi szervezethez (organizmusból) mint a környezeti feltételekkel tapasztalati és interaktív viszonyban lévő egészről kiindulva, Dewey a kötőjel bal oldalán lévő terminust arra használta, hogy visszafelé mutasson az evolúciós fejlődés történetére, ami folytonos viszonyban áll a nem emberi természet fennmaradó részével és ösztönként, struktúráként, habitusként kerül bemutatásra. A kötőjel jobb oldalán lévő terminust pedig arra használta, hogy a szervezet (az organizmus) jövőbeli fejlődésére mutasson, egy olyan jövőre, amit az organizmus terveket, hipotéziseket készítő képessége éppúgy meghatároz, mint az a képessége, hogy következtetéseket vonjon le, és ily módon irányítsa saját evolúcióját. **Azt a tradicionális elképzelést elutasítva, miszerint test és elme mint anyag és szellem ontológiailag elkülönítettek, Dewey képes volt hamisnak nyilvánítani azt a tradicionális feltevést is, hogy relációjuk meghatározása episztemológiai problémát konstituál.**

Az *Experience and Nature* nagyszerű **összefoglalása és megerősítése** a 66 éves filozófus addigi munkájának. De sok új megfontolást is tartalmazott. **Először nyújtja például Dewey művészetelméletének extenzív bemutatását** éppúgy, ahogy **a „metafizika” terminus rekonstrukciójának kísérletét is.** A 9. fejezet például, amely a „Tapasztalat, természet és művészet” címet viseli, olyan témákat artikulál, amelyekhez Dewey majdnem egy évtizeddel később tér majd vissza az *Art as Experience* című művében. Sőt, mi több, mivel Dewey sok évvel korábban amellelt érvelt, hogy a metafizika tradicionális értelemben befejeződött, jelentős meglepetést keltett jó néhány olvasójában, hogy könyvének utolsó fejezete ismét elővette a témát. E rekonstruált metafizikát úgy jellemezte, mint „azon generikus tulajdonságok állítását, amelyek mindenféle egzisztenciában manifesztálódnak, tekintet nélkül a fizikaiban és a mentálisban való differenciálódásukra”, valamint a „kritika provinciájának alapvető térképeként”. Ily módon a **metafizikát ama vizsgálódás szerszámaként (tool) mutatta be** Dewey, amely olyan „alapvető vonalakat” létesít, melyek egyszerre sokkal specifikusabbak, mint amiket a mindennapi tapasztalat generál, és sokkal általánosabbak, mint azok, amelyek a tudományos kísérletezés eredményei.

Az *Experience and Nature* tudományelőtti és originális mivoltának tanúbizonysága, hogy néhány központi gondolata két évtizeddel vagy többel anticipált néhány olyan belátást, melyeket Ludwig Wittgenstein alakított ki az 1940-es és 1950-es évek alatt, és amelyeket most interpretátorai úgy értelmeznek, mint Wittgenstein késői filozófiájának kulcsfontosságú jellemzőit. Ezek magukban foglalják a privát nyelv lehetőségének Dewey általi elutasítását; a nyelvnek eszközként és a jelentésnek kontextuális értelemben történő kezelését; az univerzálék olyan értelemben vett kezelését, amit Wittgenstein később „családi hasonlóságoknak” nevez majd; a bizonyosság ősrégi igényének kritikáját, és azon állítását, hogy a fizikai szükségszerűségbe vetett hit csupán babona.

ÚJABB UTAZÁSOK

Dewey folytatta utazásait. 1924-ben meglátogatta Törökországot annak kormánya kérésére, hogy értékelje oktatási rendszerét. 1926-ban Mexikó Nemzeti Egyetemén adott elő. Azon aktivitások és intézmények iránt is tovább érdeklődött, amelyek függvényében a demokrácia felvirágzik vagy elbukik. 1927-es, *The Public and Its Problems* című könyvében amellelt érvelt, hogy a közéleti csoportokat oly módon kell ápolni és fejleszteni, ami fokozza új eszmék generálására és tesztelésére vonatkozó képességüket. A tudományosabb társadalmi tervezés mellett érvelt. 1928-ban iskolákat látogatott meg a Szovjetunióban. Beszámolóit, amelyeket a *New Republic*-ben publikáltak, amellelt érveltek, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak el kellene ismerni a Szovjetuniót. Ennek eredményeként néhány konzervatív „kommunistának” bélyegezte Deweyt.

További olvasmányok:

- Martin, Jay: *The Education of John Dewey: A Biography*. New York, 2002.
- Shook, John, R.: *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*. Nashville, Tenn., 2000.
- Alexander, Thomas M.: *John Dewey's Theory of Art, Experience, and Nature: The Horizons of Feeling*. Albany, N. Y., 1987.

Ellenőrző kérdések:

1. Melyek Dewey instrumentális logikájának fő lépései?
2. Hogyan oldja fel Dewey az elme és a test hagyományos dualizmusát?